

BESZÁMOLÓ A »COMITÉ SCIENTIFIQUE DU RÉPERTOIRE DES SOURCES HISTORIQUES DU MOYEN AGE« 1956. ÉVI RÓMAI KONFERENCIÁJÁRÓL

MÁLYUSZ ELEMÉR

Pár év múlva — 1962-ben — száz esztendeje lesz, hogy egy szerény, hangyaszorgalmú német könyvtáros, August Potthast ezer oldalas kötetben *Bibliotheca historica medii aevi* címmel kiadta az 1500 előtt keletkezett európai középkori elbeszélő kútfők címjegyzékét. A munka nem egyszerű bibliográfiai összeállítás. Szerkesztője gyakorlati könyvtáros és tudós kutató volt egyszemélyben. Mint könyvtárostól bizonyára sokszor kértek felvilágosítást azok, akik tanácstalanul állottak a XVII—XVIII. századi *Scriptores*-kiadványok fóliánsai és a XIX. századi *Monumenta* vagy a Migne-sorozatok száz meg száz kötete előtt s nyilván rajtuk is segíteni akart, amidőn útmutatóját elkészítve, sok kiadványnak, ahol módja volt rá, bolti vagy antiquáriumi árát is feltüntette. Ugyanekkor mint történész a céhbeliék előtt jó nevet szerzett magának a XIII. századi pápai oklevelek regesztáinak kiadásával s a kutatásai közben kifejlődött elmélyedő tárgyszeretettel áthatotta a nevével összeforrott, látszólag személytelen munkát is. Bizonyos, hogy nem olvasott végig minden krónikát — erre kevés is lett volna egy élet —, de sokat áttanulmányozott közülük s mindegyikbe beletekintett, mindegyiket átforgatta, amidőn pedig számba vette a reájuk vonatkozó kútfőkritikai irodalmat, a hitelességükkel, értékükkel kapcsolatos problémákkal is megismerkedett. Névsora tehát nemcsak eligazít a kiadások rengetegében, hanem a rövid, találó jellemzésekkel tájékoztat a kútfők jelentősége felől is, a kritikai irodalom termékeinek felsorakoztatásával pedig irányt mutat azoknak, akik egy-egy auktorral tovább óhajtanak foglalkozni. Oly bibliográfia, amely nemcsak sok ezernyi pontos címet, lap- és évszámot tartalmaz, hanem magán viseli egy gondos kéz rendezgető buzgóságának nyomát, ritka jelenség, érthető tehát, hogy közkedvelté, szerzőjének neve pedig fogalomná lett. S még inkább azzá lett az 1896-ban megjelent második kiadással. Ez terjedelemben csaknem kétszerese az elsőnek, teljesebb is annál, pontosságban pedig, ha lehet, felülmúlja. Önmagában is mutatja, hogy szerzője a három évtizedet munkában töltötte el. De már kétségekkel küszködve és a fáradtságtól gyakran ellankadva. Ezért nem lehet elérzékenyülés nélkül olvasni az 1896-i előszó vallomását, hogy munkaközben gyakran elfogta a rettegés, vajon nem hiába tékozzolja-e

el idejét s csak megtörhetetlen türelme, valamint feleségének bátorító buzdítása segítette el a befejezéshez.

Mi, magyar kutatók, idősebbek és fiatalabbak, már ehhez a második kiadáshoz fordultunk, ha tájékozódni kívántunk a különböző nemzetek régibb és újabb Scriptorum-sorozatai felől vagy kerestük, mit találhatnánk a folyóiratok szétszórt közléseiben. Ezt a kiadást lapoztuk fel, ha tudni óhajtottuk, hogy Dlugosz munkái hol s mikor jelentek meg vagy Aeneas Sylvius valamelyik könyvét milyen cím alatt kell keresnünk, sőt a kéziratos hagyomány felől is itt tájékozódhattunk, mert sok esetben a codexek kéziratári jelzetét is megkaptuk. Keresgélés közben mindég megnyugodva vettük tudomásul, hogy a mi történetünk elbeszélő kútfőire vonatkozó adatok hasonló pontossággal kaptak helyet a kötetben s így a távoli érdeklődő, ha kedve tartja, elbeszélő forrásainkat Anonymustól Tuberoig mind megismerheti. A megnyugvás azonban előbb észrevétlenül, majd egyre fokozódó méreteken helyet adott az aggodalomnak, hogy az „öreg Potthast” adatai kezdenek elavulni. Az 1896 óta eltelt hat évtized alatt sok, korábban ismeretlen kútfő látott napvilágot, még több jelent meg új kiadásban, a forráskritikai elemzés pedig szinte minden munkát ismételtén is boncolókése alá vett. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a kitűnő bibliográfia változatlanul nélkülözhetetlen segítségünk maradt, azonban egyre inkább a kiinduló pontot kezdte jelenteni, mert az újabb kutatások és kiadások felől már nem tájékoztattak.

Átdolgozására azonban nem akadt vállalkozó. Ki is merte volna egyedül magára venni azt a terhet és felelősséget, amelynek súlyát pályája kezdetén Potthast is csak azért vállalta, mert maga sem volt tisztában, milyen nagy fába vágta fejszéjét. Korunk, szerencsére, ismeri már a megoldást, amely átsegít hasonló akadályokon. Ez ugyan körülményesebb és költségesebb, mint a XIX. századi, de az egyetlen, amelyhez már csak azért is szívesen folyamodhatunk, mert a bizalomért cserébe tartósabb és szilárdabb eredményeket ígér, mint amilyenek a leghősiesebb egyéni munkát kísérhetik. Az elhatározó lépést 1954-ben Rómában az ott működő archeológiai, történeti és művészettörténeti intézetek, valamint a középkori történet művelésére alapított olasz intézet vezetői tették meg, amidőn elhatározták, hogy megindítják a Bibliotheca átdolgozott új kiadásának munkálatait. Az ugyancsak Rómában megtartott X. Történettudományi Kongresszus a kezdeményezést védőszárnyai alá vette s az egész munkálat ellenőrzését a Comité International des Sciences Historiques-ra bízta, míg a tulajdonképpen szerkesztés teendőinek ellátására Raffaello Morghen professzor, az Istituto Storico Italiano per il Medio Evo igazgatója elnöklete alatt egy végrehajtó bizottság alakult. Ez a végrehajtó bizottság hívta fel az érdekelt nemzeteket, hogy vállaljanak részt a munkából, amit azért is könnyen megtehetett, mivel azok képviselői, római intézeteik vezetői vagy delegáltjai személyében, már az előkészítő értekezleten is résztvettek. Mi magyarok hivatalosan 1956 elején szereztünk tudomást a tervről, mégpedig Heinrich

Felix Schmid bécsi egyetemi tanártól, az Institut für osteuropäische Geschichte und Südostforschung der Universität Wien igazgatójától, aki Rómában magára vállalta a szláv országok és Magyarország, Románia felé a közvetítést.

A Történettudományi Intézet, amidőn megkapta a felszólítást, hogy vegyen részt az előkészítő munkában, igenlő választ adott. Úgy találta ugyanis, hogy a legsajátosabb magyar érdek minél több kútfőnk bibliográfiai adatait felvételni a kiadványba, ugyanakkor számot adni, mily történeti és politikai művek magyarra fordításával járultunk hozzá, hogy a közös európai múlt hagyatékának egyes elemei a latinon vagy görögön kívül nemzeti nyelveken is megszólaljanak, egyszersmind elérni, hogy forráskritikai irodalmunk megállapításai a legszélesebb körökben elterjedjenek, tájékoztatva a bennünket — nyelvi akadályok miatt — csak kevésbé ismerő külföldet a munkáról, amelyet történetírásunk végzett és ma is végez. Egyidejűleg az Intézet a hazai munkálatok előkészítésével e sorok íróját bízta meg.

A végrehajtó bizottság első feladatának a régi Potthast címszavainak szétosztását tekintette, az egyes nemzeti bizottságok feladatává téve azok revízióját, továbbá az újabb kiadások, valamint a kritikai irodalom adatainak beiktatását. Egyidejűleg megállapította az elveket, amelyek érvényesítésével az anyagot egyrészt bizonyos csoportok kihagyásával csökkenteni, másrészt új kategóriákba tartozó művek felvételével növelni kell, munkájának eredményét pedig egy kitűnően megfogalmazott, példákkal gyakorlati útmutatást is nyújtó füzetben közzé tette Règles pour la Rédaction du Répertoire címmel. A végrehajtó bizottság csak javaslatoknak tekintette munkálatát s a nemzeti bizottságoktól várta elfogadásukat. Kitűnt azonban, hogy a felmerülő vélemények összehangolása nem könnyű feladat s ezért október 4. és 5-re Rómába tanácskozásra összehívta a nemzeti bizottságok képviselőiből alakult Comité Scientifique pour le Répertoire des Sources Historiques du Moyen Age-t. A meghívást a legtöbb érdekelt nemzet elfogadta, el is küldte képviselőjét. Megnyitásától kezdve részt vettek a konferencián az angol, belga, észak-amerikai, finn, francia, holland, jugoszláv, lengyel, német, olasz, osztrák, spanyol, svéd történettudomány képviselői, a csehszlovák küldött és magam azonban, vízum-akadályok miatt, megkésve érkeztünk.

Feladatomat kezdettől fogva kettős jellegűnek fogtam fel. Úgy véltem, hogy egyrészt kötelességem a tanácskozást figyelemmel kísérve a határozatok megfogalmazását úgy nyomon követni, hogy az itthoni munkánk közben felmerülő problémákat külön kérdezősködés nélkül megoldhassuk, egyszersmind a tanácskozások során a magyar álláspontot szükség esetén érvényesíteni, másrészt meg kell kísérelnem személyes érintkezés közben megismerkedni és kollégialis kapcsolatot létesíteni azokkal a történészekkel, akiknek az enyéméhez hasonló a szakmai érdeklődése. Bár a késedelem súlyos akadályt jelentett, az első vonatkozásban sikerült célokat elérni.

A tanácskozások és viták azon kérdések körül forogtak, milyen jellegű munkák maradjanak ki az új Potthastból vagy kerüljenek abba be. A végrehajtó bizottság javaslatával szemben a konferencia úgy döntött, hogy kiadatlan munka általában nem regisztrálható, kivéve, ha legalább egy kútfőkritikai tanulmány foglalkozik vele s ugyancsak elhatározta az oklevéltárak kirekesztését. Ebben a vonatkozásban a kivételt az egyidejűleg politikai céllal összeállított oklevélgyűjtemények, valamint a különösen fontos oklevelek jelentik, de az utóbbiak csak a kelet-európai történetre vonatkozhatnak, mint IV. Károly 1356-i aranybullája, vagy a mi 1222-i aranybullánk. A kiadatlan munkák és az oklevéltárak következetes mellőzését csak helyeselhetjük. Az előbbieket számbavétele miatt ugyanis kár volna az új Potthast megjelenését szinte ad Graecas Kalendas kitolni, az utóbbiak pedig megzavarnák a lényegében elbeszélő, leíró munkák jegyzékét ígérő Bibliotheca egységes jellegét. Nagyobb problémát okoz számunkra az a döntés, hogy a hagiografikus irodalom általában s így a vitae, translationes is kihagyandók, ellentétben a régi Potthasttal. Erre a döntésre a konferenciát az anyag igen nagy terjedelme, továbbá az a körülmény készítette, hogy a Bollandisták a szentek életrajzait hatalmas vállalkozásuk során úgyis kiadják s így náluk az anyag megtalálható. Bármennyire érthető a nyugat-európai történetíróknak a döntése, magyar szempontból kétségtelenül hátrányos az, mivel olyan legendáink mellőzését kívánja, amelyek művelődéstörténetünknek becses s figyelmen kívül nem hagyható forrásai. Aggályomnak ennél a pontnál azonnal kifejezést is adtam, a válasz azonban eléggé megnyugtatóan hangzott. Nevezetesen lehetséges kivétel, amennyiben egyrészt a történeti anyagot tartalmazó legendák, mint a Bonifác- és Adalbert-legendák is, felvehetőek, másrészt a Bollandistáknál nem szereplő munkák beiktatása ellen nincs kifogás. Arra emlékeztem, hogy a Margit-életrajz az Acta Sanctorum sorozatnak még talán a XVII. században megjelent kötetében található, tehát a Ráskai Lea-féle magyar szöveg, valamint Joh. Vercellensis és a legutóbb felfedezett Marcellus-féle legendák, nem különben a kanonizációs per jegyzőkönyve mint ismeretlen anyag feldolgozásra kerülhetnek, nem volt ellenben világos előttem, hogy a többi legenda szövegét megfelelő módon közölték-e már a Bollandisták — mi ugyanis megszoktuk, hogy legendáinkat nem az Acta Sanctorum-sorozatból, hanem a magyar forráskiadványokból idézzük — s így a kérdés további feszegetésétől tartózkodtam. A probléma bizonyára további alapos vizsgálatot és esetleg újabb megbeszélést igényel.

Azon munkák közül, amelyeknek felvétele s ezzel a régi Potthast kereteinek kibővítése mellett döntött a konferencia, a mi szempontunkból a legjelentősebb a jogi vonatkozásúak csoportja. A konferencia résztvevőit szemmel láthatóan az a felfogás vezette, hogy a társadalmi fejlődést tükröző jogi munkáknak nyilvántartásba kell kerülniök. Ha arra utalunk, hogy a döntés értelmében a selmecbányai és budai jogkönyvek, a pozsonyi és újlaki városi statutumok, a Hármaskönyv, a tárnoki cikkek, továbbá formuláskönyveink bekerülnek az

új Potthastba, a példák alapján felmérhetjük, mily mértékben fog gyarapodni a magyar vonatkozású címszavak csoportja. Számra talán még nagyobb tömegű munka regisztrálását jelenti az a további határozat, hogy a filozófiai, teológiai, misztikus, tudományos, technikai munkák, továbbá a történeti tartalmú költemények szintén felvehetők, amennyiben az egyes nemzeti bizottságok ily javaslatokat terjesztenek elő. A döntés lehetővé teszi számunkra, hogy Szt. Gellért Summa-ját vagy a XIII. századi Joh. Lemovicensis-nek magyar kutató által kiadott műveit közelebb vigyük a középkori kultúra kutatóihoz, még fontosabb azonban, hogy megismertethetjük a humanisták magyar tárgyú vagy vonatkozású műveit. Mindaz, amit Ábel Jenő s nyomában két generáció magyar kutatói napvilágra hoztak elsősorban az olasz gyűjteményekből, köztük oly jelentős munkákat, mint Andreas de Pannonia vagy Brandolinus Lippus könyveit, voltaképpen csak az új Potthastból lesz majd a szélesebb körök előtt is ismertessé.

A bennünket érdeklő határozatok közül megemlítem még, hogy a bizánci kútfők egységes feldolgozását a müncheni bizantinológiai intézet vállalta, az egész Kelet-Európát tárgyaló arab írókét pedig a lengyel nemzeti bizottság. Mindkét vonatkozásban erős munkától mentesültünk. Számítunk azonban arra, hogy módunkban lesz esetleges kiegészítő javaslatainkat a revízió alkalmával megtenni. Bizonyos mértékben bennünket is érint a csehszlovák nemzeti bizottság képviselőjének, František Grausnak a megjegyzése, amelyet a konferencia azon állásfoglalásával kapcsolatban tett, hogy a forráskritikai irodalom egyes megállapításai nem részletezhetők, hanem csak utalni kell az ilyesféle eredményeket összegező tanulmányra vagy könyvre. Graus helyesen figyelmeztetett arra, hogy cseh kútfők esetében az az érdeklődő, aki nem tud csehül, nem sok hasznát látja annak, ha egy általa nem értett nyelvű tanulmányra hívják fel figyelmét s ennél fogva — véleménye szerint — hasznos volna a szakirodalom egyes részletező eredményeit közölni. Amit Graus a cseh nyelv ismerésének hátrányairól megemlített, az fokozott mértékben vonatkozik reánk. Mégis, a mi esetünkben talán kedvezőbb a helyzet a Szentpétery-féle Scriptorum két kötetének megjelenése óta, mivel ez a kiadvány legrégebb elbeszélő kútfőinkre vonatkozólag kritikai irodalmunk megállapításait latinul hozzáférhetőkké és megérthetőkké tette.

Magam két javaslatot és egy bejelentést terjesztettem elő. Első javaslatom az volt, hogy számunkra ne 1500, hanem 1526 legyen az a korhatár, ameddig terjedőleg elbeszélő kútfőink, valamint az engedélyezett kategóriákba tartozó egyéb művek az új Potthastba besorolhatók. Hivatkoztam egyrészt arra a körülményre, hogy 1526-ban szűnt meg a középkori független magyar állam, másrészt a történeti fejlődést a Kelet- és Nyugat-Európa közt húzódnó átmeneti zónában — ahová Magyarország is tartozik — jellemző tünetekre, amelyek azt mutatják, hogy itt később kezdődött a latin nyelvű oklevelek kibocsátása, az okleveles gyakorlat lassabban lett általános, az iskolák, egyetemek alapítására,

a történetirodalom, valamint a teológiai és humanista irodalom virágzására is később került sor, mint Nyugat-Európában, ugyanígy a nemzeti nyelv használatára, ennél fogva az 1500-as korhatár érvényesítésével olyan magyar eredetű munkák is kimaradnának, amelyeknek megfelelő, tehát azonos gazdasági, társadalmi és kulturális fokon álló nyugati munkák helyet nyernek a kiadványban. Kérésemet az értekezlet teljesítette. Annál is inkább, mert Graus is támogatta, jelezve, hogy cseh vonatkozásban neki is azonos a felfogása. Második javaslatom úgy szólt, hogy azokban az országokban, ahol a kéziratos anyag mikrofilmre kerül s a felvételek önálló gyűjteményben őriztetnek, ez a körülmény a kiadványban nyerjen megemlést. Indokolásul hivatkoztam az előnyökre, hogy ily módon a külföldi kutatónak nem kell egy vidéki múzeumhoz fordulnia, ha valamelyik ott őrzött codex egy-egy lapjának a fényképmásolatára szüksége van. Javaslatom megtételekor az is célom volt, hogy felhívjam a figyelmet arra a minden dicséretet megérdemlő munkára, amelyet a Levéltárak Országos Központja és az Országos Levéltár évek óta végez azzal, hogy az országban őrzött régibb levéltári anyagot filmre felveszi, de egyszersmind hasonló vállalkozás más országokban való megindításának szükséges voltára emlékeztessenem a tudományos köröket. Tájékoztatásom elismerést szerzett hazai törekvéseinknek és kívánságomat a konferencia teljesítette.

Bejelentésem annak a beszélgetésnek a következménye volt, amelyet szeptember 22-én Bukarestben a Román Történettudományi Intézet helyettes igazgatójával, Barbu Cămpinával és egyik tagjával, Berza professzorral folytattam. Előadtam, hogy felkérésükre tolmácsolom a következőket: a Román Történettudományi Intézet kész részt venni a vállalkozásban és a munka reá eső részét elvégzi. Nevezetesen összeállítja a román történet elbeszélő kútfőire vonatkozó teljes anyagot, a kelet-európai — bizánci és magyar, elsősorban erdélyi — források román kritikai irodalmát, továbbá a nyugati kútfők román fordításait. Tolmácsoltam továbbá kérésüket, hogy elbeszélő kútfőiket illetőleg a határpont 1600 legyen, mivel a középkori jellegű román történetírás a XVI. században is virágzott. Az értekezlet örömmel vette tudomásul Románia csatlakozását, az előterjesztett óhajokat pedig teljesíthetőknak találta. Bár a román kívánságok közvetítése nem lett volna feladatomban, úgy véltem, hogy helyesen jártam el, amidőn a tudományos szakkörök nemzetközi együttműködését teljessé válni segítettem.

A konferencia tagjai a jól végzett munka tudatában, de egyszersmind a reájuk várakozó feladatok súlyát is érezve vettek búcsút egymástól. A magyar nemzeti bizottságra — összehasonlítva a franciával, olasszal vagy némettel — viszonylag nem sok régi címszónak a revíziója és újnak az elkészítése vár, de ennek a munkának az elvégzése is sok türelmet és odaadást igényel. Afelől nyugodtak lehetünk, hogy a római végrehajtó bizottság kitűnően érti munkáját. Erre biztosíték egész eddigi tevékenysége. Aggályunk lehet azonban, hogy a különböző bizottságoktól ugyanazon címszóra, pl. a mi Anonymusunkra vonat-

kozólag befutó anyag egyeztetése nem fog-e idejét túlon túl igénybe vevő munkát kívánni. Úgy véljük, hogy megnyugtató, mindenkit kielégítő megoldást csak akkor lehet biztosítani, ha a szerkesztés lezárása után az egész kiadványt kefe- lenyomatban megkapják a nemzeti bizottságok, hogy kiegészítő vagy helyesbítő észrevételeiket megtehessék. A magyar bizottság, bár első feladata a számára kiosztott régi címszavak átdolgozása és a felvételre javasolt újaknak a számba- vétele, helyesen akkor fog eljárni, ha már eleve gondol későbbi kötelezettségeire és az egész középkorkutatás, nem pedig csak legsajátabb nemzeti érdekeit tartja szem előtt.

A konferencia jelentősége is bizonyára nem egyedül abban nyilvánul meg, hogy előmozdította egy jó katalógus elkészülését. Inkább azért fontos, mert egy tudományos munka elvégzésére sikerrel tudta — senki politikai és világnézeti meggyőződését nem érintve — mindazon nemzetek történéseit összefogni, amelyek azonos európai kultúra örököseinek érzik magukat. Az egymáshoz közelebb kerülésnek a bizonyítékát látom annak a tervnek a felvetésében is, amelynek megvalósulása, meggyőződésem szerint, jelentőségében sokszorosan felül fogja múlni a Potthast-vállalkozást. A római német történeti intézet igaz- gatója, W. Holtzmann, akinek neve XII—XIII. századi magyar tárgyú forrás- publikációi révén nálunk is jól ismert, utalt arra, hogy az oklevéltárak címeit már csak azért is ki kell hagyni az új Potthastból, mivel ezek lajstromát, ha majd a Bibliotheca munkálatai befejeződnek, egy Archivum historicum című hasonló jellegű könyvben ki kellene adni. Utalása, hogy az elbeszélő kútfők, amelyeknek számbavételével foglalkozunk, a gazdasági fejlődésre vonatkozólag csak rend- kívül gyér adatokat tartalmaznak s ez a fejlődés elsősorban oklevelek segítségé- vel érthető meg, azt a meggyőződést ébresztette bennem, hogy a szakadék, amely a nyugati történetírástól elválaszt bennünket, korántsem áthidalhatatlan. A terv személy szerint is megragadott s ezért azonnal reflexiót fűztem hozzá. Kiemeltem, hogy Oesterleynek az 1870-es években megjelent két kötetes Weg- weiser-e ma már teljesen elavult, a közben eltelt évtizedek során valamennyi országban az oklevéltárak százai jelentek meg, a forráskiadványok tömege felett az áttekintés úgyszólván lehetetlen és konkrét példa gyanánt hivatkoztam a Zsigmondkori Oklevéltár összeállítása közben szerzett tapasztalataimra. A további beszélgetés során megismertem Holtzmann nézetét, hogy az Archi- vum-nak nem egyszerűen országonként és koronként elrendezett könyvcím- gyűjteményt kellene tartalmaznia, hanem azt is feltüntetné, hogy az egyes oklevélpublikációk milyen levéltári állagokat ölelnek fel. Holtzmann szeme előtt természetesen a maga szakkutatásainak területe lebeg, az az oklevelekben még viszonylag szegény korszak, amelynek anyagát az egyes oklevelek mellett nem kis részben másolati könyvek tartották fenn. A középkor későbbi évszázadainak hatalmas oklevéltömege természetszerűleg megnehezíti a tájékozódást, tagad- hatatlan azonban, hogy egy nemzetközi vállalkozáshoz a súlyosabb feladat megoldása a méltó. Lényegében a levéltári proveniencia-elv kidomborítása

volna a fő cél. Vagyis nem egyszerűen bibliográfiai összeállítás lenne a tervezett munka, amely ráhagyná a kutatóra, hogy a kiadványok címeiből következtessen ki, mit találhat az oklevéltárakban, hanem a közölt anyag eredetét és lényegét is körülírná. Kétségtelen, hogy az így adott útmutatás volna az igazi segítség az érdeklődő számára. A tervet a felvetett formában rendkívül fontosnak tartom s kívánatosnak, hogy már most megtárgyaljuk itthon egymásközt a XIII—XV. századi anyagot tartalmazó oklevéltárak legjobb ismertetési módját, hogy majd annak idején, amidőn egy nemzetközi konferencián a most felvetett gondolat tárgyalásra kerül, a magyar kiküldött már jól felkészülve jelenjék meg s szakmai tájékozottságával megszerezze történettudományunknak azt az elismerést, sőt talán tekintélyt, amelyet most nélkülözünk.